

процедура.

Література

1. Загальна декларація прав людини // Міжн. договори України. - К., 1992.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права // Міжнародні договори України. - К., 1992.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Міжнародні договори України. - К., 1992.
4. Конвенція про права дитини. УПФ. - К., 1995.

Паращук Л. Г.

викладач кафедри цивільного права і
процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
Науковий керівник: д.ф.н., проф.
кафедри загальноправових дисциплін
Київської національної академії
внутрішніх справ, Братасюк Марія
Григорівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ – НЕОБХІДНА УМОВА ІСНУВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Відповідно до доктрини природного права цивільно-правові відносини існують об'єктивно. Всі вони мають такий природний генний код, як юридична рівність учасників, їх вільне волевиявлення та майнова самостійність. У зв'язку з тим, що характер цих відносин є природним, а не таким, що залежить від волі законодавця, завдання останнього полягає лише в пізнанні суті цих відносин і встановленні адекватного їх регулювання [1, 94].

Сучасне українське цивільне законодавство регламентує широкий перелік прав, а його принципи, зокрема свобода договору, справедливість, добросовісність та розумність, відображають основні напрями розвитку приватної сфери. Категорія «свобода» в договірних відносинах є визначальною. Для задоволення особистих інтересів за посередництвом договорів, сторонам необхідно активно взаємодіяти, домовлятися, досягати компромісів, в чому проявлятиметься максимум їхньої свободи, оскільки взаємодія – це завжди свідомо вольові відносини між особами. З.В. Ромовська зазначає, що «договір – це мірило свободи, щоправда, лише для двох. Ця остання обставина не може заперечити правотворчої суті договору, а, отже, і його нормативно-правового характеру, хоч і з обмеженою сферою

дії» [2, 47]. Розкриття змісту принципу свободи договору за ЦК України не дозволяє у повній мірі зрозуміти його багатогранність, зокрема тому, що і сама «свобода» є поняттям до кінця неосягненим. До того ж, якщо тлумачити її як надання уповноваженим особам найбільшої волі, вона обов'язково призведе до її обмеження у зобов'язаної особи. Ш. Монтеск'є вважав, що «бути вільним означає не стільки робити те, що хочеш, скільки можливість не бути примушеним робити те, що не хочеш робити [3, 67]. З цієї позиції стає зрозумілим, що «договірна свобода», як і «правова свобода» загалом, не свавільна, вона виважена, усвідомлена. Разом з тим, така позиція іноді сприймається як її обмеження, і викликає запитання, чи існує свобода договору?

В ЦК України привалюють диспозитивні норми, але й мають місце імперативні приписи, що обмежують вибір учасниками договірних відносин варіантів своєї поведінки. На нашу думку, це певною мірою є виправданим, оскільки швидкі темпи розвитку сучасного суспільства, множинність об'єктів, з приводу яких можуть виникати договірні відносини, передбачає можливість укладення договорів, в яких суб'єкти не завжди можуть передбачити всі необхідні аспекти їх укладення. Визначальним у встановленні імперативних норм має бути справедливе, помірковане обмеження свободи. Необхідно розуміти, що взаємозв'язок між особами, які прагнуть отримати за договором певні блага, має особливий характер. Це взаємопроникнення двох абсолютно відмінних приватних сфер. Кожна із сторін має власне уявлення розвитку правовідносин, передбачаючи максимальні вигоди для себе. І потрібні високий рівень правової свідомості, правової культури, які дозволили б особі неупереджено передбачити розвиток відносин з позиції кожної сторони, справедливо зважити правомірні інтереси кожного, щоб обрати оптимальний варіант для обох сторін, в певній мірі навіть обмежуючи себе.

Імперативні норми досить часто забезпечують сторони від настання несприятливих для них наслідків. Однак обмеження, встановлені законом, мають відповідати принципам права. Тільки в такому випадку вони не викликать негативної реакції, належно сприйматимуться. До прикладу, договори, об'єктом яких є нерухоме майно, згідно ЦК України мають бути укладені в письмовій формі та посвідчені нотаріально. З одного боку можна в цьому вбачати обмеження свободи сторін щодо вільного обрання форми договору. Але у такий спосіб держава, враховуючи інтереси учасників договірних відносин, виключає недобросовісну поведінку контрагентів і тому цілком виправдано, що вона, коли мова йде про речі, які мають високу ціну, намагається попередити можливе порушення прав з обох сторін договору. Слід звернути увагу, що існують певні обмеження і при укладенні публічних договорів, договорів на підставі актів органів державної влади, договорів приєднання та ін.

Захист прав учасників договірних відносин є однією із юридичних (правових) гарантій, завдяки якій стає можливим припинення правопорушення, відновлення порушеного права і, відповідно, справедливості. Можливість захисту договірного права залежить від ініціативи самої потерпілої особи щодо реалізації встановленого законом суб'єктивного права на захист. В цьому знаходить прояв особливості приватної сфери, в якій суб'єкти реалізують особисту свободу через множинність варіантів поведінки. Слід звернути увагу на те, що, навіть щодо здійснення захисту у випадку порушення прав за договором, держава відступає на другий план, надаючи можливість сторонам реалізувати своє право на захист за допомогою самозахисту без втручання юрисдикційних органів (суду тощо).

Але крім поміркованих обмежень, у цивільному законодавстві існують норми, які порушують свободу договору, породжують дисбаланс прав та обов'язків у договірних відносинах. Такими є типові договори, які, хоч і розробляються на основі чинного законодавства, відповідно до нього з метою всебічного охоплення прав і обов'язків сторін та полегшення укладення певних видів договорів (наприклад, надання житлово-комунальних послуг), однак часто складаються не на користь «слабшої» сторони, створюючи нерівність між сторонами. Тим більше, згідно ст. 638 ЦК України, договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Під виразом «досягли згоди» мається на увазі те, що сторони, виражаючи свою внутрішню згоду через зовнішній вияв, за власної волі погоджуються з кожним пунктом умов. З іншого боку, виписані в типовому договорі згідно вимог законодавства умови значно полегшують укладення договору, допомагають сторонам належно виразити власну волю. Однак не слід їх переоцінювати, оскільки навіть визначені законом істотні умови мають бути узгодженими сторонами відповідно до конкретного договору. Несправедливі умови, виписані в типових договорах, викликають порушення принципу юридичної рівності, встановлюють для однієї сторони більше прав, а для іншої – обов'язків.

Але найсуттєвішим впливом на існування договірних відносин, що змінює підхід до ролі держави у цивільних правовідносинах, є внесені у ст. 203 ЦК України відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» доповнення, про те, що «...зміст правочину не може суперечити інтересам держави і суспільства...». Поняття «інтереси держави» законодавчо не визначено. Але, відповідно до п. 4 Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року у справі № 1-1/99, поняття «інтереси держави є оціночним поняттям...», відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року у справі № 1-10/2004, охоронюваним законом інтересом визначено «прагнення до користування конкретним матеріальним та / або нематеріальним благом ...». Таким чином дер-

жавним інтересом можна вважати, в тому числі прагнення держави до користування конкретним матеріальним та / або нематеріальним благом. А оскільки держава також є учасником цивільних правовідносин, зазначеними змінами до умов дійсності правочинів, її інтереси ставляться в переважне становище перед інтересами інших учасників цивільних правовідносин, чим порушується основоположний принцип цивільного права – принцип юридичної рівності [4].

Підсумовуючи можна зазначити, що Україна з прийняттям ЦК України зробила значний крок щодо розвитку договірних відносин, разом з тим, наявність норм, що обмежують договірну свободу, декларативний характер багатьох норм, що забезпечують права та законні інтереси учасників цивільних правовідносин, незабезпеченість їх належним юрисдикційним захистом, а також відсутність правової свідомості та правової культури самих учасників цивільних правовідносин, створюють сьогодні негативний фон для їх розвитку.

Література

1. Проблеми систематизації приватного права України та Європи: Монографія / За заг. ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 204с.
2. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 384с.
3. Погребняк С.П. Негативна і позитивна свобода в умовах демократичної соціальної правової держави // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. «Научный журнал». Серия «Юридические науки». Том 21 (60), 2008. – № 2. – С. 67-73.
4. Шестіріков В. До питання про дійсність правочинів у контексті прийняття нового Податкового кодексу України // Актуальні питання цивільного та господарського права, 2010. – № 6 (25). – С. 35-41.

Паславська О. Я.

доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету, к.ю.н.

ДОСВІД КРАЇН ЄС ЩОДО ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЯК СКЛАДОВОЇ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання земель та інших природних ресурсів, забезпечення екологічної